Енергодарська мала академія наук учнівської молоді

Енергодарської міської ради Запорізької області

Всеукраїнська краєзнавча експедиція

учнівської молоді

«Моя Батьківщина - Україна»

Напрям «Із попелу забуття»

«Протистояння на Нікопольському плацдармі. Доля простої людини у роки воєнного лихоліття»

м. Енергодар 2021

Автори роботи: Іванов Володимир Дем'янович, Трошин Тимофій Володимирович, вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» Енергодарської малої академії наук учнівської молоді Енергодарської міської ради Запорізької області.

Пошукова група:

№	ПІБ	Гурток	Клас	Навчальний заклад
1.	Іванов Володимир	«Історичне краєзнавство» Енергодарської малої академії наук учнівської молоді	11-А	Енергодарський навчально-виховний комплекс №5
2.	Краснов Андрій		11-А	ЕНВК №5
3.	Трошин Тимофій		11-В	ЕНВК №5
4.	Бортнік Аліна		11-А	ЕНВК №5
5.	Сухорукова Софія		11-А	ЕНВК №5
6.	Сироєд Олександра		11-А	ЕНВК №5
7.	Шилова Юлія		11-А	ЕНВК №5
8.	Безуглий Богдан		11- А	ЕНВК №5
9.	Єлсуков Корило		11-А	ЕНВК №5

Керівник пошукової групи: Губарева Світлана Федорівна, керівник гуртка «Історичне краєзнавство» ЕМАН, тел. 066-17-83-815
Термін проведення експедиції: січень 2020 р. – жовтень 2021р.

Зустріч членів пошукової групи з керівником пошукового загону «Рубіж» Маковійом О. А.

1. Протистояння на Нікопольському плацдармі

Плацдарм – це ділянка місцевості, захоплена наступаючими військами при форсуванні водної перешкоди на протилежному його березі або утримуваний частинами, що відступають [1].

Тактичний плацдарм захоплюється, зазвичай, з ходу передовими загонами, або підрозділами першого ешелону, а потім розширюється другим ешелоном і резервами [2].

Оперативний плацдарм в обороні – район, утримуваний на березі річки або в передгір'ях для сковування противника і прикриття виходу з бою головних сил. Захоплення і утримання плацдармів вимагає рішучих дій [3].

Після завершення Мелітопольської операції восени 1943 року мобільне з'єднання – 4-й гвардійський кавалерійський корпус – здійснило 30 кілометровий марш у тил частин вермахта. Перед корпусом стояло завдання перехопити шляхи відступу противника до Каховки. Завдання виконали 28 жовтня, коли взяли Веселе.

Однак успіх мав неоднозначні наслідки - ворожі підрозділи, яким закрили шлях на південний захід, відійшли в напрямку Кам'янки на Дніпрі. Тим самим частини, які мали наказ не залишати в цьому районі лівий берег, отримали підсилення [4]. Сталін був впевнений, що німці хочуть в напрямку Криму завдати контрудару з плацдарму, і тому вважав за необхідне його термінову ліквідацію. З нашого боку бої за плацдарм велися силами 4-го Українського фронту (генерал армії Ф. І. Толбухін (рис. 1) у складі 3-ої, 5-ої, 28-ої і 44-ої армій. Радянська сторона в цьому районі періодично отримувала підкріплення і її сили реально перевищували кількісний склад противника, який німецьким командуванням теж поповнювався. Операцію по ліквідації плацдарму координував Маршал Радянського Союзу О. М. Василевський.

Саме він, як керівник Генштабу, постійно доповідав Й. Сталіну про хід боїв в цьому районі (рис.2).

Рис. 1. Ф. І. Толбухін

Рис. 2. О. М. Василевський

https://stuki-druki.com/authors/Vasilevskiy-Alexandr-Mihaylovich.php

Командуючими з ліквідації Нікопольського плацдарму О. Василевський призначив Д. Д. Лелюшенка (командуючого військами 3-ї гвардійської армії 4-го Українського фронту) (рис. 3) та Цвітаєва В. Д. (командуючого 5-ї ударної армії) (рис. 4).

Рис. 3. Д. Д. Лелюшенко

Рис. 4. В. Д. Цвітаєв

На цій ділянці фронту ворог тримав 6 піхотних, 2 танкові і 2 горнострілецькі дивізії – всього 52 тисячі бійців та офіцерів. Ці бойові підрозділи підтримувалися 180 танками. Щільність оборони складала 19 гармат-мінометів і 31 кулемет на один кілометр оборони [4].

Всі німецькі війська були об’єднані в оперативну групу «Шернер», яка мала назву по імені командуючого – генерала Фердінанда Шернера (рис. 5).

Гітлер довірив оборону важливого плацдарма людині, яка ідеально підходила для виконання поставленої мети. Шернер був людиною хороброю, рішучою і вірив у необхідність твердої дисципліни.

Рис. 5. Фото Фердінанда Шернера

https://www.peoples.ru/military/general/ferdinand_schorner/

Те, що німці на Нікопольському плацдармі не планують відходити за Дніпро, стало зрозумілим у кінці жовтня. Радянські війська наштовхнулися на жорстку оборону і зупинилися. Тоді й заговорили про плацдарм (додаток А).

Рис.6. Німецький солдат на Нікопольському плацдармі

https://www.google.com/search?sxsrf=ALeKk02lOPKKIzDX813en1PEs3KHEKCOV

У ніч на 2 листопада О. М. Василевський доповідав Й. Сталіну про те, що завдання про ліквідацію Нікопольського плацдарму є основним стосовно форсування Дніпра в цьому районі. Але виконати це завдання силами 5-ї ударної армії під командуванням В. Д. Цвітаєва було непросто. «Біля Нікополя, між Кам'янкою і Великою Лепетихою гітлерівці зуміли утримати

на лівому березі Дніпра плацдарм. Спроби ліквідувати його ніяк не вдавалися» [5, с.61]. Йшли дні, а радянські армії продовжували вперті, малоуспішні бої. У січні 1944 року при плануванні нової спроби ліквідувати ворожий плацдарм основну увагу зосередили на правому березі. 4-й механізований і 19 - танковий корпуси знімали з позицій перед плацдармом й перекидали в бойові порядки 3-го Українського фронту. 30 січня армії цього фронту відновили наступ на Апостолове, й там, нарешті, намітився успіх.

Наступного дня 4-й Український фронт відновив штурм плацдарму. Хоча знову ж таки можна було просто чекати. Ще декілька днів гнали на німецьку оборону, по суті, смертників. 5 лютого радянські війська звільнили Апостолове й розчленували 6-у армію на дві частини – нікопольську і криворізьку. Уникаючи оточення, нікопольське угрупування почало відходити на південний захід у коридорі, який ще залишався в плавнях Дніпра. Знявшись із позицій, до відступаючих приєднувалися й підрозділи з плацдарму. 8 лютого повідомили, що «лівий берег очистили від ворожих військ» [4, с. 330]. Хоча визначення «очищення» мало підходить до ситуації, коли ворог сам залишав плацдарм. Це ще раз підтвердило безглуздість жертв, принесених задля його ліквідації [4, с. 330], (рис. 7).

Рис. 7. Німецька переправа через Дніпро

2. Трагічна ціна перемоги

Наша дослідницька робота розпочалась із вивчення матеріалів Кам'янсько-Дніпровського міського історико-археологічного музею. Співробітники музею надали нам лист Героя Радянського Союзу, учасника боїв за Нікопольський плацдарм генерала-полковника Д.С. Жеребіна до мешканців району (додаток Б). Він писав: «На протязі 3-х місяців листопада, грудня 1943 року, в кінці січня та на початку лютого 1944, в ході 6 операцій на Нікопольському плацдармі, йшли запеклі бої: наші підрозділи за день втрачали до 800-900 бійців вбитими і пораненими. Фашисти теж масово гинули, але тримали свої рубежі. Пункт Ново-Троїцький неодноразово переходив із рук в руки» (додаток В).

Далі в листі повідомляється про те, що з 2 лютого 1944 року погодні умови погіршилися. Різке потепління призвело до того, що грунт перетворився в непрохідну багнюку. Суцільні і низькі тумани вкрили землю. У таких умовах застосування мінометів, артилерії та авіації стало неможливим. Саме в таких умовах радянські війська вже 3 лютого 1944 року звільнили Іванівку, Гуртовий, Ново-Дніпровку, Ново-Троїцький.

Генерал Жеребін згадує, що в боях за село Дніпровку він був поранений в голову і до шпиталю в село Орлянку його переправили літаком: інакше через бездоріжжя здолати цей шлях було неможливо.

У Кам'янсько-Дніпровському міському історико-археологічному музеї зберігаються матеріали зі спогадами про участь в боях за Нікопольський плацдарм гвардії старшого сержанта Кудрякова Василя Антоновича. Він згадує, що 12 січня 1944 року було прийняте чергове рішення здолати німецьку оборону і почати наступ. Командувач 3 гвардійської армії Д. Д. Лелюшенко очолив операцію. Спочатку відбувся обстріл ворожих позицій артилерією. Потім радянські піхотинці почали атаку ворожих окопів. «Ми були впевнені в успіху операції, – згадує В. А. Кудряшов, – але з ворожого

боку несподівано з’явилися танки і піхотинці і наступ радянських військ зупинився».

Кудряков В. А. згадує суворі будні солдатського життя: «Ми вночі копали окопи, а вранці поверталися на передову втомлені, мокрі, голодні, по коліна в багнюці. Але найбільше ми потерпали від спраги: через відсутність води доводилося смоктати багнюку із калюж, які утворювалися із мокрого снігу» (додаток Г).

Пошуковцями загону «Рубіж» (керівник Маковій О. А.) в районі села Велика Білозерка було знайдено військовий білет Давида Погосовича Тер-Погосяна (1907 року народження). За 70 років документ зотлів і щось прочитати в ньому було неможливо. Зберігся невідправлений лист до сина. Давид пише, що з його полку живих нікого не залишилося. Він повідомляє, що дуже хворий, лікуватися нічим, ліків і харчів зовсім немає. У листі збереглася адреса на російській мові, завдяки якій визначили ім’я бійця (додаток Д).

Аналіз наведених матеріалів свідчить про те, що радянські воїни на підступах до Нікопольського плацдарму, постійно ризикуючи життям, перебували в жахливих умовах. На передовій не було води, достатньої кількості їжі, ліків, через відсутність доріг доправити всіх поранених до шпиталю було складно.

Серед радянських підрозділів за Нікопольський плацдарм воювали і штрафні роти. Радянські штрафні підрозділи створювалися на зразок німецьких, але, як не парадоксально це усвідомлювати, ставлення в них до людей були більш гуманними. Ідеологія того часу не дозволяла заплямувати Червону армію – потрібен був приклад ворога, щоб виправдати власні рішення про створення подібних підрозділів. Усього за період війни через штрафні формування пройшло до 80 тисяч чоловік [6].

28 липня 1942 р. народний комісар оборони видав сумнозвісний наказ № 227. Наказ чітко визначав які штрафні підрозділи, де, в якій кількості і для

яких категорій військових вони повинні бути створені. Штрафні роти регулярно поповнювалися рядовими і сержантами, які скоїли злочини, батальйони – офіцерами, які грубо порушили військову дисципліну. Кожна армія повинна була мати по 5-10 штрафних рот по 150-200 чоловік у кожній, а кожний фронт – по 1-3 штрафних батальйони по 800 чоловік у кожному. У ході війни до них приєднувалися особи, звільнені з виправних колоній і таборів, а також засуджені, як правило, за нетяжкі злочини. За роки війни близько 1 млн. в'язнів виправних таборів і колоній НКВС достроково звільнили й відправили в діючу армію. Правда, лише деяка частина з них потрапила в штрафні формування, більшість поповнили звичайні лінійні частини [6].

У окремому пункті наказу Сталіна № 227 обумовлювалося наступне: перед направленням штрафника до штрафного підрозділу перед строєм частини обов'язково зачитувався наказ і пояснювалася сутність скоєного ним злочину. А перед залишенням штрафного підрозділу також перед строєм зачитувався наказ про дострокове звільнення і суть подвигу. Цей захід мав сильне виховне значення. Всі звільнені зі штрафних підрозділів відновлювалися у військовому званні та в усіх правах, їм поверталися нагороди.

Право направляти військових в штрафні підрозділи мали командири дивізій, окремих бригад і полків. Термін служби був єдиний – від одного до трьох місяців. На такі терміни військові трибунали направляли бійців і командирів, засуджених із застосуванням відстрокування вироку. Незалежно від того, чи позбавлений військовий військового звання згідно з рішенням суду або ні, кожен отримував звання – штрафний рядовий. Тим офіцерам, хто за вироком військових трибуналів одержав 10 років позбавлення волі, вирок замінявся трьома місяцями штрафбату, від 5 до 8 років – двома місяцями, до 5 років – одним місяцем.

Штрафні частини не мали нічого спільного з виправними установами. Це були звичайні стрілецькі частини, життя й повсякденна діяльність яких у повному обсязі відповідали вимогам статутів збройних сил. Принципова різниця полягала в тому, що особистий склад цих частин поділявся на постійний (командно-начальницький склад) і змінний (штрафники) [6].

Штрафні частини використовувалися при штурмі укріплених позицій противника, розвідці мінних полів перед переднім краєм оборони противника, десантом на танках, тобто вони, як правило, вирішували завдання тактичного характеру, але при цьому зазнавали великих втрат [7].

Кількість німецьких штрафників на Східному фронті було чітко визначено – 16500 чоловік у складі 100 штрафних батальйонах (німці називали їх «999-ті»). Ці частини діяли без прикриття артилерії, танків і авіації. У 999-ті батальйони потрапляли всі політично неблагонадійні громадяни Німеччини. У бойових діях вони участі не приймали, зброю їм не видавали: на передовій вони рили окопи, виносили поранених.

Інше призначення в німецькій армії мали «500-ті» батальйони.

Специфіка 500-х батальйонів полягала в тому, що вони були своєрідними ударними частинами, тому що люди мали зброю і їх кидали в найскладніші ділянки боїв.

Багато німецьких штрафників потрапили в частини, які тримали оборону на Дніпрі. Тут з ними поводились дуже жорстоко – ручними кайданами приковували до кулеметів і зачиняли в дзотах. Практично всі вони були вимушені відстрілюватися до останнього патрона і загинули після того, як радянським частинам вдалося форсувати Дніпро [8].

У радянські штрафні підрозділи засуджених направляли на термін від одного до 3 місяців. У німецькі – відразу на 3-4 місяці. Із радянської штрафної роти дострокове звільнення (через поранення, за подвиги) було можливим і відбувалося часто, із німецької – неможливим. У Радянському Союзі звільнених із штрафної частини військовослужбовців повертали в

свою частину із відновленням військового звання та поверненням нагород [8].

Виходячи із змісту наказу № 227 та дати його прийняття, в боях за Нікопольський плацдарм застосовувались радянські штрафні підрозділи. Офіційної інформації з цього питання обмаль. Але Володимир Смердов, керівник пошукового загону «Ватан» із Бердянська, надіслав нам списки загиблих штрафників, їх військові звання та місце загибелі, які зберігаються в Центральному архіві Міністерства Оборони Російської Федерації міста Подольськ. Списки були надані українським пошуковцям у 2004 році:

«208 окрема штрафна рота: стрілець рядовий Черкас Анатолій Васильович, 1913, вбитий 19.11. 43, Цвітково;

стрілець рядовий Мигуля Федір етрович, 1900, вбитий 19.11. 43, Цвітково;

стрілець рядовий Огульчанський Іван Іванович, 1926, вбитий 17.11. 43, к/п Червона громада;

стрілець рядовий Демідов Валентин Павлович, 1922, вбитий 10.11. 43, Цвітково;

стрілець рядовий Лесик Сергій Євтухович, зник 4. 11. 43, Цвітково;

стрілець рядовий Білоус Григорій Петрович,1910, зник 3.11.43, Цвітково …»

Далі у списку йде перерахування 15 позицій «стрілець рядовий» без прізвищ, очевидно, що встановити імена цих загиблих штрафників не вдалося.

В одній із схем бойових порядків на Нікопольському плацдармі члени нашої пошукової групи знайшли позначку, яка безпосередньо стосується штрафної роти № 208, що діяла разом із 944 стрілецьким полком в районі Цвітково - Гуртовий (додаток Е).

Отже, досліджені нами матеріали є підтвердженням факту участі в боях за Нікопольський плацдарм штрафних підрозділів.

У 1943 році на визволених від нацистів територіях України відбувалася мобілізація «чорносвитників». У цивільному одязі, без зброї їх гнали на

німецькі кулемети, на мінні поля і використовували для розвідки боєм. Вони опинилися в гіршій ситуації, ніж бійці штрафних частин. «Останні мали зброю, бойовий досвід і після першого ж поранення переходили до звичайних підрозділів Червоної армії. «Чорні свитки» були дуже вигідні, оскільки їх у військових частинах не ставили на облік. Вони нібито і не існували. Жертвуючи їхнім життям, зменшували показники втрат в боях [4, с. 332]. Їх називали «чорною піхотою», бо це були солдати одного дня. Перший бій для яких часто ставав останнім. Мобілізовані польовими військоматами цивільні мешканці, часто 16-17-річні юнаки, майже чи зовсім не підготовлені, часто без зброї, гинули найпершими [9].

Марченко В.Т. згадує, що у складі пошукового загону в листопаді 1968 року він брав участь у розкопках, які проводилися з метою перепоховання радянських бійців в район села Чапаї та Ново-Петрівки (рис.8).

Рис. 8. Марченко В. Т. під час зустрічі з авторами роботи

У ході роботи були знайдені останки 15 юнаків. По зросту, розміру черепів та взуття було цілком зрозуміло, що це не дорослі чоловіки. На «Карті 2» відображене положення військ 5-ї ударної армії на 19.12.1943 року,

і саме в цей час у Великій Білозерці проходила мобілізація, коли до війська потрапляли особи, часто молодші 18 років (додаток Є).

Про те, що в радянську армію мобілізували чоловіків від 14 до 60 років згадує німецький снайпер Йозеф Оллерберг. У ті дні, коли фашистам доводилось постійно відступати, Оллерберг став одним із самих успішних німецьких снайперів. Його мемуари – цинічне одкровення безжалісного професіонала про жорстокість війни на Східному фронті, в якій не було місця співчуттю. Він писав, що у 1943 році багато радянських частин створювалися поспішно, і, по суті, ставали гарматним м'ясом. Їх підготовка тривала два дні і новобранців встигали навчити користуватися стрілецькою зброєю. «Далеко не кожному з них вистачало зброї. Командування озброювало тільки тих, хто йшов попереду. Бійці, що йшли позаду, …повинні були підібрати її в загиблих. Такі бійці боялися бути відправленими в бій, але ще більшим був страх покарання за невиконання наказу. Радянських бійців безжалісно примушували воювати війська НКВС, що йшли позаду» [10, с. 53].

Серед радянських підрозділів на Нікопольському плацдармі перебували загороджувальні загони. Ці спеціальні військові частини призначені для стримування та запобігання відступу. Уперше застосовані більшовиками в 1920 році. Під час Другої світової війни загороджувальні загони формували з військ НКВС відповідно до спеціального таємного наказу Й. Сталіна від 12 вересня 1941 року. Подальшого розвитку та офіційного запровадження організація таких загонів набула в наказі за № 227, підписаному Сталіним 28 липня 1942 року. В арміях формувалися по 3 – 5 таких підрозділів, добре озброєних, до 200 осіб у кожному, які розміщували у прифронтовому тилу військ. Більшу частину загороджувальних загонів розформовано восени 1944 року у зв'язку із зміною військової обстановки [11].

На основі матеріалів, наданих Центральним Подольським архівом Міністерства оборони РФ в 1996 році пошуковому загону «Нікопольський

плацдарм» (керівник Володимир Марченко), до бойових угрупувань, які воювали за Нікопольський плацдарм, входили наступні загороджувальні загони: Третя гвардійська армія –191, 192,193 і 3 загони; П'ята ударна армія – 201, 202, 206, 208 загони; 28 армія – 207, 208, 213, 214, 217 загони; 44 армія – 95, 96, 97 загони. Не важко підрахувати, що лише за цими неповними даними, до складу 16 підрозділів входило 3200 чоловік. На жаль, більш детальної інформації з цього питання нам знайти не вдалося.

У мемуарах Д. Д. Лелюшенко перераховуються підрозділи та імена радянських бійців і командирів, що відзначилися при знищенні Нікопольського плацдарму та форсуванні Дніпра в цьому районі:

- мотострілецький батальйон 5-ї гвардійської бригади майора Г. М. Надьожкіна (захопили 138 ворожих човнів і завдяки цьому о 18.00 години 7 лютого 1944 р. почали форсувати Дніпро);

- у цьому ж бою командир кулеметників лейтенант А. Н. Фомін знищив 50 фашистів;

- у ці дні в районі Михайлівки діяв артилерійський підрозділ під командуванням капітана П. С. Горбачова. Червоноармійці цієї частини за лічені хвилини знищили ворожу батарею і до 200 гітлерівців;

- на сусідній ділянці фронту Дніпро форсували бійці стрілецького батальйону 266 стрілецької дивізії старшого лейтенанта Є. І. Красуцького. Батальйон 7 лютого 1944 захопив ворожі човни, діжки і паром. Після цього, за наказом командира дивізії С. М. Фоміченка, бійці Красуцького форсували річку [12].

У своїх спогадах Д. Д. Лелюшенко визначав одну із причин повільного наступу наших військ у районі Нікопольського плацдарму. Через відлигу люди і коні застрявали в мокрому ґрунті, артилерія відставала. А ті ділянки, де можна було пройти, ворог замінував і прострілював щільним вогнем. Ворог неодноразово переходив у контрнаступ, особливо в районі Кам'янки, використовуючи танки «тигр». І в цих умовах підтримка радянської авіації

була дуже доречною. Слова щирої подяки командарм Лелюшенко висловлює командирам авіаційних корпусів Є.Я. Савицькому, Г.О. Чучеву, В.Д. Лавриненкову [12].

Цікавим, на наш погляд, є дослідження щодо Другої світової війни німецького історика та дипломата Пауля Кареля «Восточный фронт. Книга вторая. Выжженая земля», в якій автор присвячує подіям на Нікопольському плацдармі окремий розділ «На запад от Никополя».

Автор називає німецького командуючого на Нікопольському плацдармі Шернера людиною рішучою і відповідальною. Рішення про відхід з плацдарму Шернер прийняв самостійно, не чекаючи погодження з Гітлером. Він назвав цю операцію «Пробачте мені, жінки». Напевно тому, що німкені мріяли про маєтки в Україні, але війська мали відступати.

На окупованій території німці найбільше боялися радянських партизанів. А в дніпровських плавнях партизанів, за словами Кареля, було багато. Для боротьби з ними, свідчить Пауль Карель, застосовувалися калмицькі підрозділи на чолі з майором Абушиновим. З німецького боку калмицькими розвідниками і «мисливцями за партизанами» керував унтер-офіцер Віллі Лілінталь [13].

Німецькі підрозділи відходили з плацдарму 2 лютого 1944 року через 2 мости: один був у Нікополі, другий – у Великій Лепетисі. Погода була нестерпною: в суцільному тумані війська пересувалися за допомогою компасів. Щоб забезпечити організований відхід Шернер сам стояв на мосту і наказав артилерістам стріляти над головами своїх підрозділів [13].

Цікавим є епізод, згаданий Паулем Карелем: свої і чужі помітили в полі скирду соломи і одночасно до неї наблизились. Солдати кричали: «Ніхт війна!» Радянські бійці влаштувалися зі східного боку, а німці з західного. 16 метрів по довжині скирди відділяли мир від війни. 16 метрів соломи і жорстока хуртовина забезпечили мирну ніч. На ранок дві групи мовчки

розійшлися, кожна в своєму напрямку. Потім вони розвернулися, щоб знову продовжити війну [13].

Зі слів Кареля, втрати німців на Нікопольському плацдармі були суттєвими. Тут вони втратили транспортні засоби шістнадцяти дивізій 6-ї армії. Примусово обула залишена значна кількість обладнання служби тилу: пекарні, польові кухні, багато важкого озброєння. Але особистий склад дивізії був врятований. Офіцер розвідки, майор Кандут зробив такий запис у своєму щоденнику: «Всі, хто воювали в Нікополі, ніколи не забудуть, чим ми зобов'язані Шернеру» [13].

Отже, факти про протистояння на Нікопольському плацдармі свідчать, що радянські бійці йшли в бій не шкодуючи життя, а ворог тримався за свої рубежі вперто, але не фанатично, про що говорить їх організований відступ.

ВИСНОВКИ

- Протистояння на Нікопольському плацдармі – одна із найдраматичніших сторінок історії звільнення України від нацистів;
- доля простої людини в умовах воєнного лихоліття була трагічною: люди гинули на фронті, страждали від голоду, холоду, спраги, хвороб;
- багато українців потрапляли у штрафні підрозділи і ставали «чорною піхотою», людські втрати в яких були дуже великими;
- радянська влада з життям своїх громадян не рахувалася, а німецьке військове командування, при відступі з Нікопольського плацдарму, першочерговим завданням вважало збереження життів своїх людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Плацдарм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Плацдарм

2. Тактичний плацдарм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Плацдарм

3. Оперативний плацдарм. URL: https://war_peace_terms.academic.ru/492/ОПЕРАТИВНЫЙ_ПЛАЦДАРМ

4. Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945/. Турченко Ф.Г, Мороко В.М., Штейнле О.Ф., Орлянський В.С.; Турченко Ф.Г. (наук. ред.). – Запоріжжя : Просвіта, 2013. 416 с.

5. Дело всей жизни. Книга 2. – 6 –е изд. / А.М. Василевский. – Москва: Политиздат, 1989. 303 с.

6. Збірник наукових праць. 2012. Випуск 3. Віктор Троян. Штрафні формування у роки Великої Вітчизняної війни: морально-психологічні аспекти проблеми. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/Troian_barrage_unit.pdf

7. Сидоров С.В. Штрафні підрозділи як форма покарання радянських військовослужбовців та бойового використання військ у роки другої світової війни. URL: http://history.org.ua/JournALL/journal/2004/6/5.pdf

8. Штрафбати Вермахту. URL: https://amarok-man.livejournal.com/303087.html

9. Чорна піхота. Скільки «чорносвитників» знищив Сталін. URL: https://www.istpravda.com.ua/research/54e1e6cc91320/

10. Йозеф Оллерберг. Я – снайпер Рейха. М.: Яуза – прес, 2013. 320 с.

11. Енциклопедія сучасної України. Загороджувальні загони. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=15177

12. Лелюшенко Д. Д. Москва – Сталинград – Берлин – Прага. Записки командарма. / Издание 4-е, испр. – М.: Наука, 1987. 408 с.

13. Пауль Карель. Восточный фронт. Книга вторая. Выжженая земля. URL: https://www.rulit.me/author/karel-paul/vyzhzhennaya-zemlya-get-510951.html

Додаток А

Гітлерівська карта боїв на Нікопольському плацдармі із архівів Марченка В.Т.

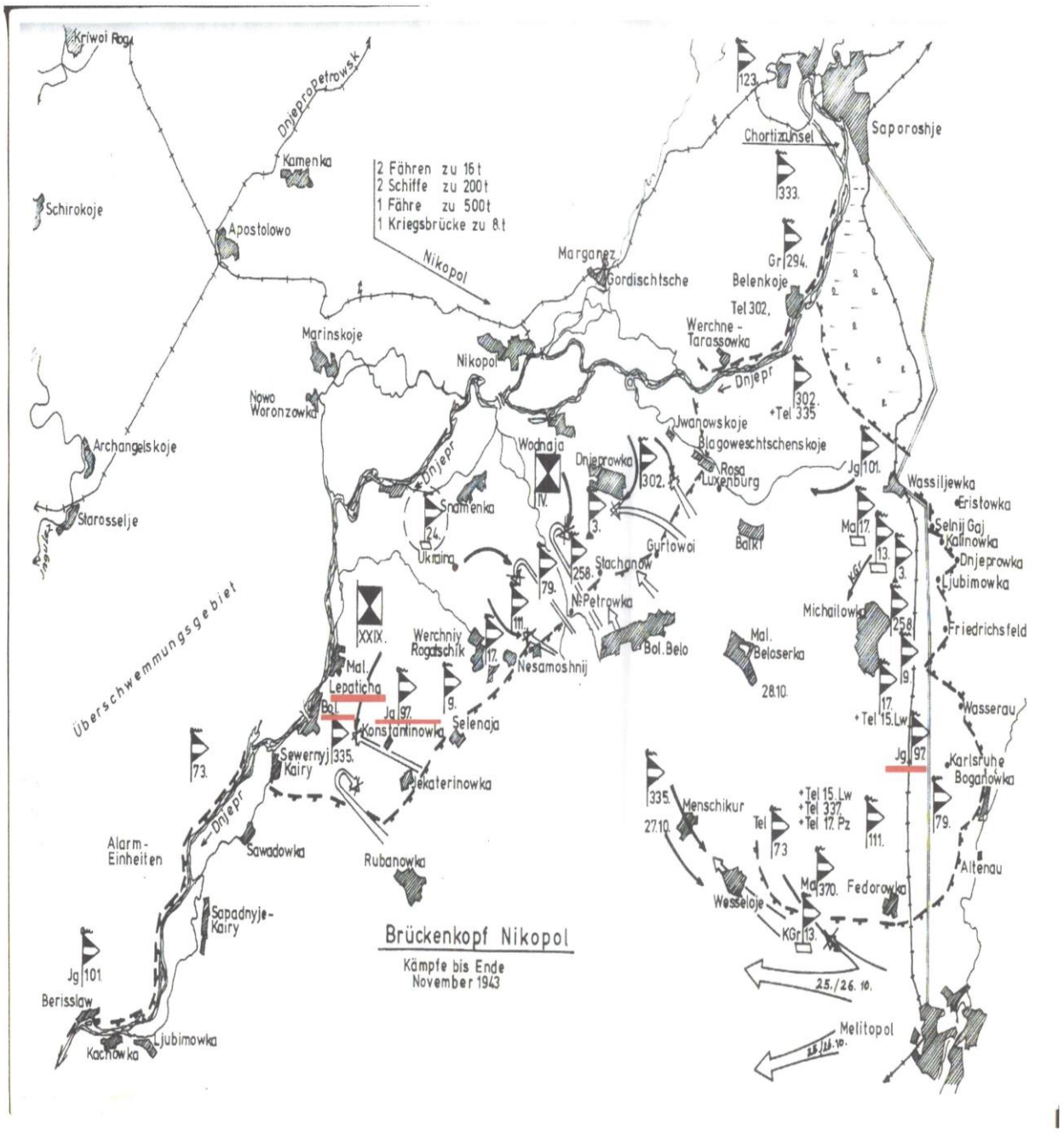

Додаток Б

Сторінка спогадів про бої за Нікопольський плацдарм Д. С. Жеребіна, 30 січні 1969 р.

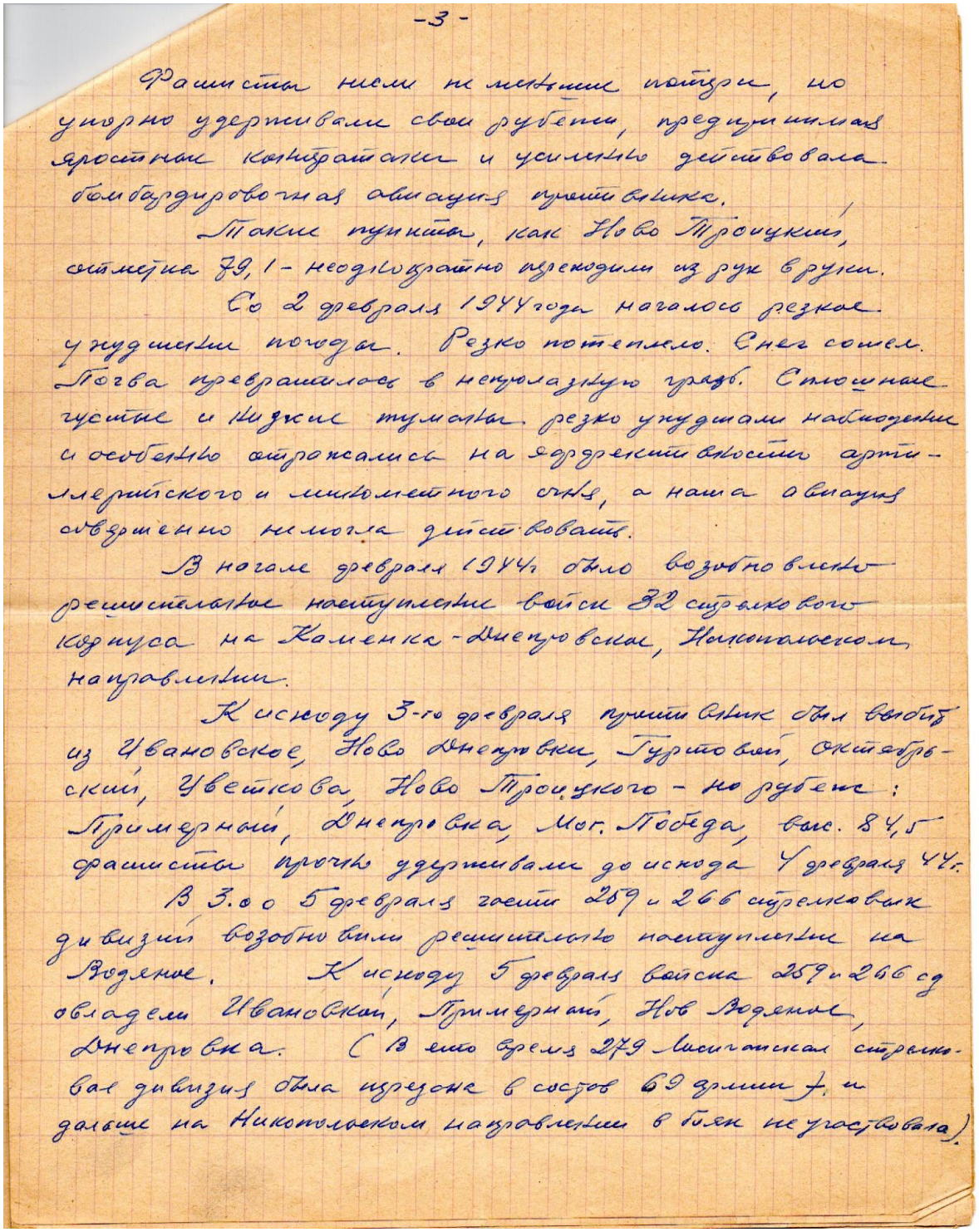

-3-

Фашисты имели немалые потери, но упорно удерживали свои рубежи, предпринимая яростные контратаки и усиленно действовала бомбардировочная авиация противника.

Такие пункты, как Ново Троицкий, отметка 79,1 - неоднократно переходили из рук в руки.

Со 2 февраля 1944 года наголось резкое ухудшение погоды. Резко потеплело. Снег сошел. Погва превратилось в непролазную грязь. Стояние густые и низкие туманы резко ухудшали наблюдение и особенно отразились на эффективности артиллерийского и минометного огня, а наша авиация совершенно не могла действовать.

В ночале февраля 1944г было возобновлено решительное наступление войск 32 стрелкового корпуса на Каменка-Днепровская, Никопольском направлении.

К исходу 3-го февраля противник был выбит из Ивановское, Ново Днепровки, Гуртовой, Октябрьский, Увеличова, Ново Троицкого - на рубеж: Приморский, Днепровка, Мог. Победа, выс. 84,5 фашисты прочно удерживали до исхода 7 февраля 44г.

В 3.00 5 февраля части 269 и 266 стрелковых дивизий возобновили решительное наступление на Водяное. К исходу 5 февраля войска 269 и 266 сд овладели Ивановкой, Приморский, Нов Водяное, Днепровка. (В это время 279 Лисичанская стрелковая дивизия была изъята в состав 69 армии ?. и дальше на Никопольском направлении в боях не участвовала).

Додаток В

Схема бойових порядків на 29 жовтня 1943 року, із позначенням Ново-Троїцька. Схема надана Центральним архівом м. Подольськ, МО РФ, 2004 року Марченку В.Т.

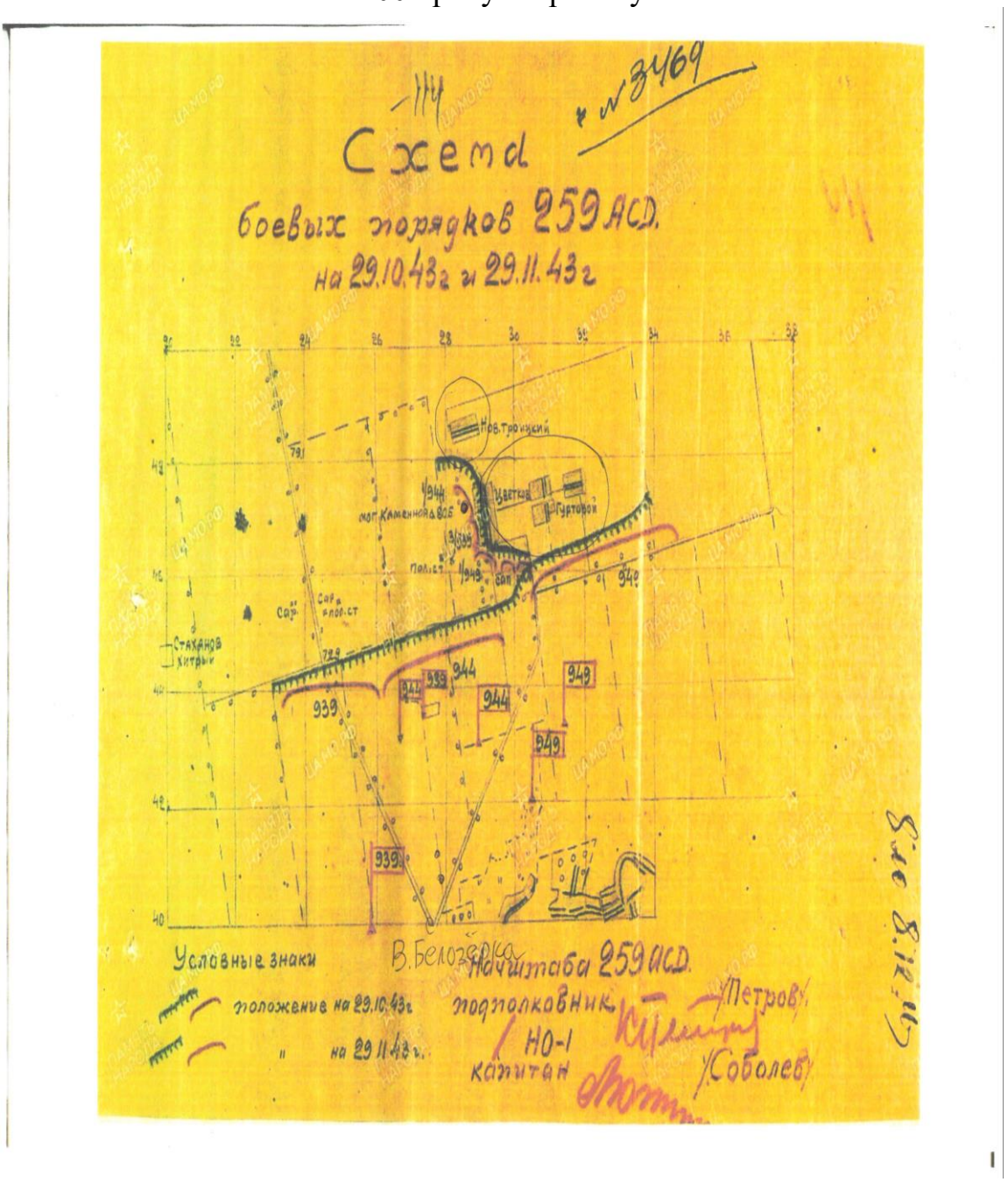

Додаток Г

Спогади про участь в боях за Нікопольський плацдарм
Кудрякова В. А.

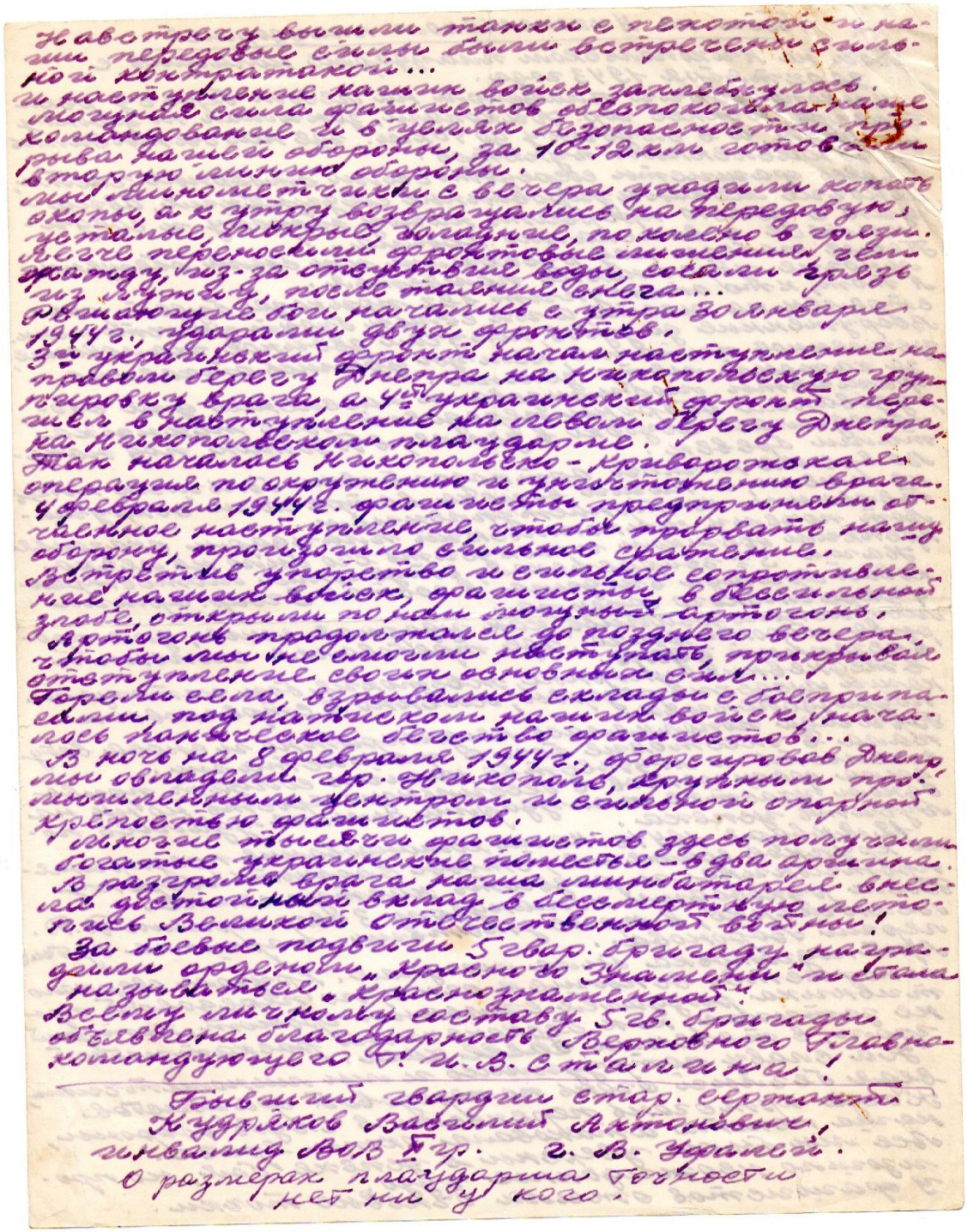

На встречу вышли танки с пехотой и наши передовые части вели встречный огонь из всех калибров...
И наступление наших войск захлебнулось. Могучая сила фашистов обеспечивала управление командованию и в целях безопасности прорыва нашей обороны, за 10-12 км готовила вторую линию обороны.
Мы выполнили с вечера уходили копать окопы, а к утру возвращались на передовую, усталые, мокрые, голодные, по колено в грязи. Легче переносили фронтовые лишения, чем жажду, из-за отсутствия воды, ели грязь из лужи, после таяния снега...
Решающие бои начались с утра 30 января 1944 г., ударами двух фронтов.
3-й Украинский фронт начал наступление на правом берегу Днепра на Никопольскую группировку врага, а 4-й Украинский фронт перешел в наступление на левом берегу Днепра, на Никопольском плацдарме.
Так началась Никопольско-Криворожская операция по окружению и уничтожению врага.
4 февраля 1944 г. фашисты предприняли отчаянное наступление, чтобы прорвать нашу оборону, произошло сильное сражение.
Встретив упорство и сильное сопротивление наших войск, фашисты в бессильной злобе, открыли по нам шквальный артогонь.
Артогонь продолжался до позднего вечера, чтобы мы не стали наступать, прикрывая отступление своих основных сил...
Горели села, взрывались склады с боеприпасами, под натиском наших войск откатывалось назад фашистское бешество фашистов...
В ночь на 8 февраля 1944 г., форсировав Днепр мы овладели гор. Никополь, крупным промышленным центром и сильной опорной крепостью фашистов.
Многие тысячи фашистов здесь получили богатые украинские поместья - в два аршина.
В разгроме врага наша гвардейская часть достойно внесла достойный вклад в бессмертную летопись Великой Отечественной войны!
За боевые подвиги 5 гвар. бригаду наградили орденом „Красного Знамени" и стала называться „Краснознаменной".
Всему личному составу 5 гв. бригады объявлена благодарность Верховного Главнокомандующего т. т. И. В. Сталина!

Бывший гвардии ст. сержант
Кудряков Василий Яковлевич,
инвалид ВОВ I гр. г. В. Украинск.
О размерах плацдарма точности
нет ни у кого.

Додаток Д

Лист Тер-Погасяна до сина.

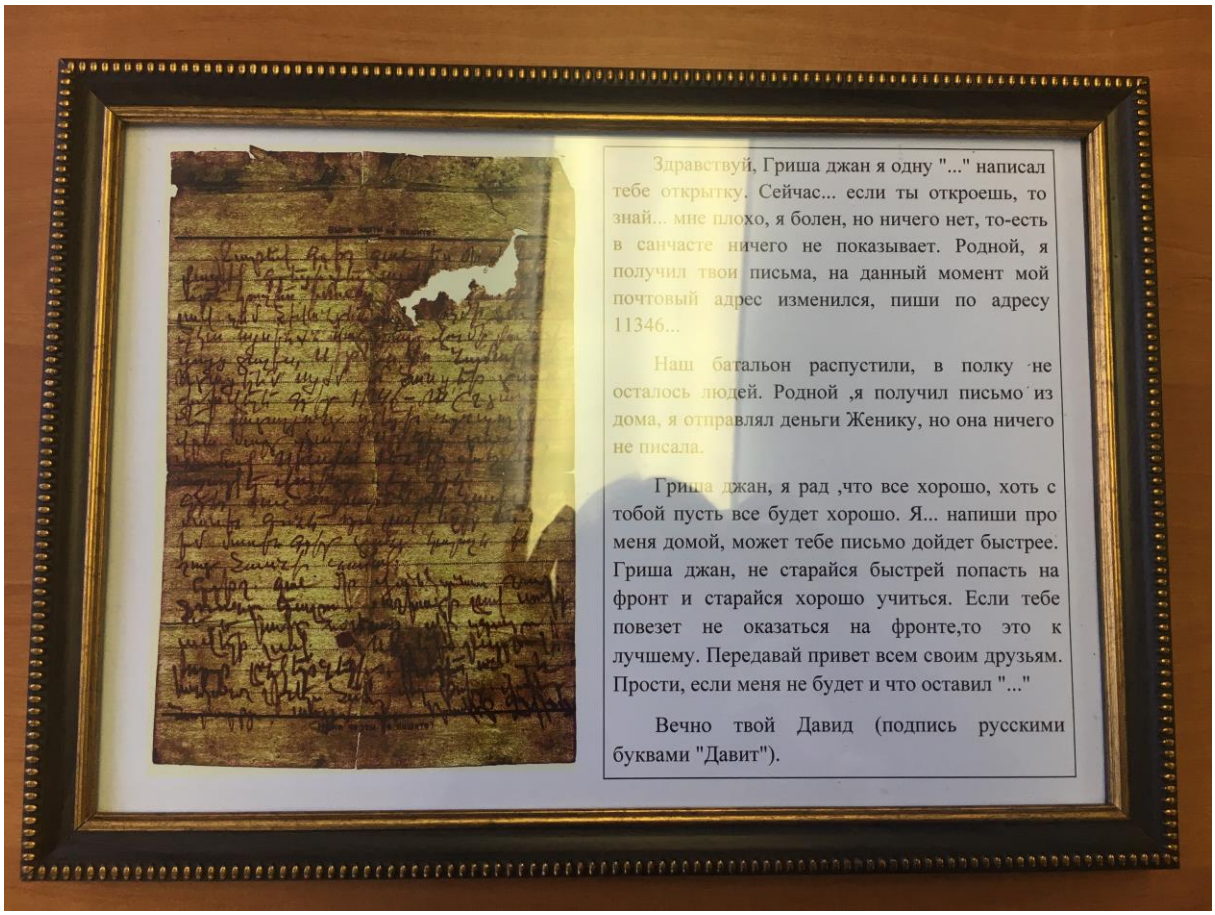

Здравствуй, Гриша джан я одну "..." написал тебе открытку. Сейчас... если ты откроешь, то знай... мне плохо, я болен, но ничего нет, то-есть в санчасте ничего не показывает. Родной, я получил твои письма, на данный момент мой почтовый адрес изменился, пиши по адресу 11346...

Наш батальон распустили, в полку не осталось людей. Родной ,я получил письмо из дома, я отправлял деньги Женику, но она ничего не писала.

Гриша джан, я рад ,что все хорошо, хоть с тобой пусть все будет хорошо. Я... напиши про меня домой, может тебе письмо дойдет быстрее. Гриша джан, не старайся быстрей попасть на фронт и старайся хорошо учиться. Если тебе повезет не оказаться на фронте,то это к лучшему. Передавай привет всем своим друзьям. Прости, если меня не будет и что оставил "..."

Вечно твой Давид (подпись русскими буквами "Давит").

Додаток Е

Схема наступального бою в районі Цвітково і Гуртовий. Разом з 944 полком вказана 208 штрафна стрілецька рота. Схема надана Центральним архівом м. Подольськ, МО РФ, 2004 року Марченку В.Т.

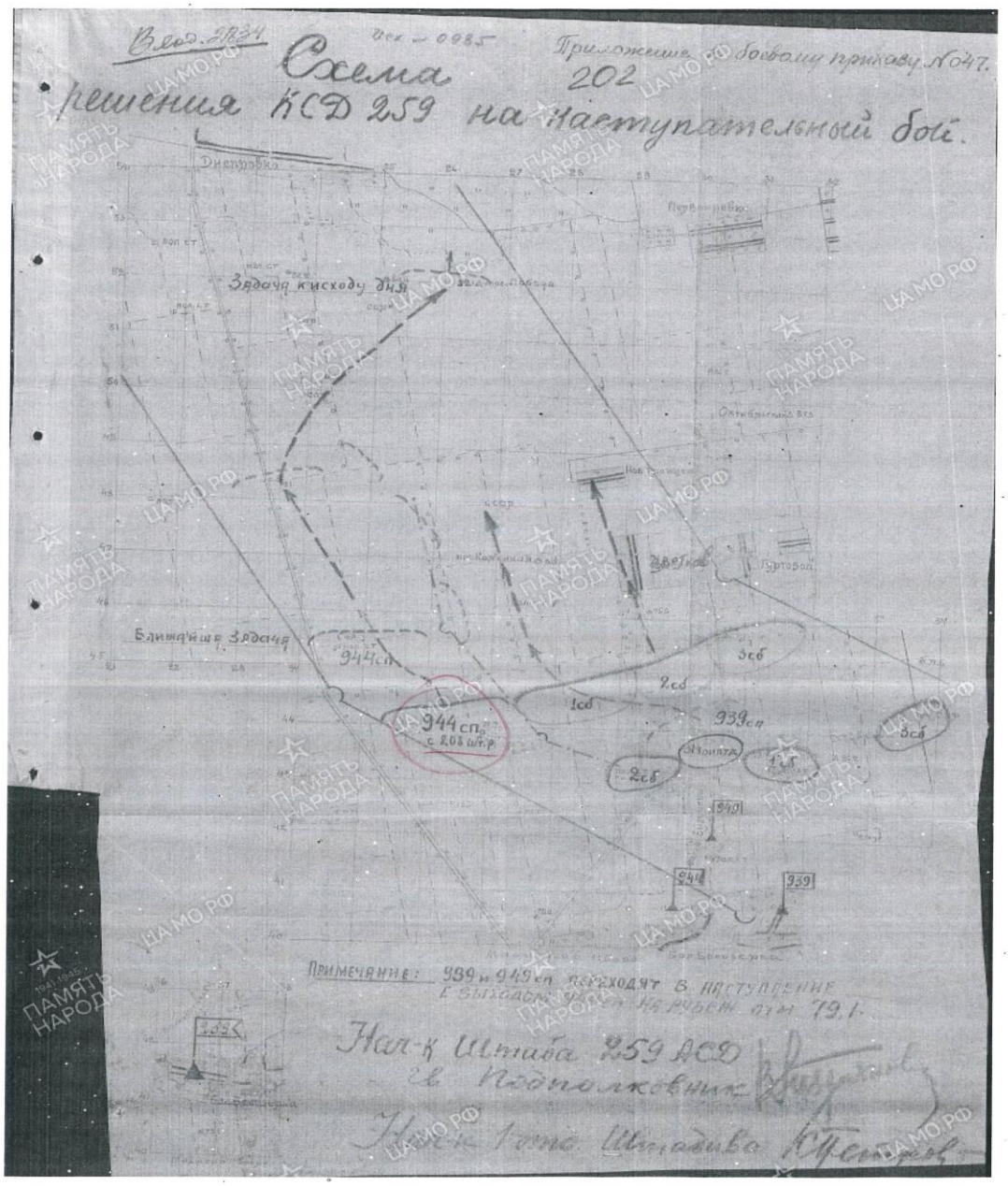

Додаток Є

Карта розташування 5-ї ударної армії на 19.12.1943 року з позначенням Ново-Петрівки, де були знайдені останки загиблих «чорносвитників»